

УДК 581.5 (477.63)

Л. П. Мицик, О. С. Тарасова, М. А. Дуженко, О. П. Бессонова
 Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІТОРИЗНОМАНІТНІСТЬ МАР'ЇВСЬКОЇ СТЕПОВОЇ ЦІЛИНИ (ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ)

Запропоновано до заповідання степова цілина, розташована близько села Мар'ївки Синельниківського району Дніпропетровської області. Показано її таксономічна структура у порівнянні із всебічно вивченою цілиною, розташованою біля біосферного стаціонару Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключові слова: степова цілина, флористичне багатство, родина, рід, вид.

Предложена для заповедания степная целина, расположенная около села Марьевки Синельниковского района Днепропетровской области. Показана ее таксономическая структура в сравнении со всесторонне изученной целиной, расположенной около биосферного стационара Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара.

Ключевые слова: степная целина, флористическое богатство, семейство, род, вид.

Proposed to the conservation of virgin prairie, located near the village Mar'yivky Synel'nykivs'kyu of Dnipropetrovsk region. The taxonomical structure was showed steady in comparison with well-studied of the virgin steppe which situated by Biosphere station near Dnipropetrovsk National University name's Olesya Gonchara.

Key words: virgin steppe, floristical riches, family, genus, species.

Відомо, що в межах сучасної України залишки степів доагрокультурного періоду становлять менше 1 % від їх первісної площі [4; 7]. Масштаби змін стануть яснішими коли зважимо на те, що в зазначені часи степи займали понад 30 % території нашої країни [4]. Навіть у заповідниках, де вони переважно й зберігаються, на долю степових ділянок загалом припадає близько 0,1 % всієї площі, що охороняється [14].

У середині ХХ століття зазначалось, що на той час цілинні степи, такі, що ніколи не розорювалися, збереглися, крім іншого «на водорозделах» [1, с.256]. Проте у всіх без винятку наступних відомих авторам публікаціях говорилось, що поза заповідниками рештки степових цілин збереглися на схилах балок. Інколи зазначаються й інші місця (непридатні для сільськогосподарського використання), де трапляються невеликі цілинки, придорожні смуги, схили до річок, приморські коси, «кляптики» степу біля байрачних лісів і т. ін. [5; 9; 10; 11]. Саме тому є обґрунтованим та вельми актуальним заклик до пошуку, інвентаризації, вивчення та включення до екологічної мережі залишків степів [12], особливо, додамо, тих, що збереглися у типових (для степової зони) плакорних умовах.

Незважаючи на переважаючий песимізм щодо наявності типових степів поза заповідниками, зусиллями кафедри геоботаніки, ґрунтознавства та екології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (ДНУ) знайдено декілька цілин невідомих науковому загалу. Поданий нижче матеріал присвячений одній із них.

Об'єкти та методи дослідження. Об'єктом пропонованих досліджень є цілина, розташована близько села Мар'ївки Синельниківського району Дніпропетровської області (Лівобережжя Дніпра). За конфігурацією вона прямокутної форми, 4,1 км довжиною і 0,4 км шириною. Це фрагмент первинного степу з помір-

ним випасанням. Цілина оточена з трьох боків лісосмугами, за якими розташовані сільськогосподарські угіддя. З іншого боку (найменшого з 4-х) вздовж цілини проходить автомобільна дорога Сімферополь–Харків.

Контролем слугувала всебічно вивчена [2; 6; 8 та ін.] степова цілина, розташована близько біосферного стаціонару ДНУ (околиці села Андріївки Новомосковського району Дніпропетровської області).

У процесі дослідження (червень 2013 року) на обох об'єктах було закладено по 15 пробних площ розмірами 2 x 2 м, рівномірно розташованих по їхній території. Кожну з них розділяли на 16 однакових квадратів. Отже, загалом первинний цифровий матеріал одержано з 480 ділянок розмірами 0,5 x 0,5 м. Ценоморфи («степанти», «пратанти» та ін.) визначали за О. Л. Бельгардом [3] і В. В. Тарасовим [13].

Результати та їх обговорення. Опрацьований матеріал показав, що видове багатство пробних площ Андріївської степової цілини становить 76 видів вищих рослин з 64 родів та 25 родин (табл.1). На Мар'ївській цілині кількість видів рослин – 72, родів – 60, родин – 21 (табл.1).

Найрозповсюдженішою родиною на обох об'єктах дослідження була *Asteraceae*: на Андріївській цілині – 17 видів (22,4 % від загальної кількості видів на пробних площах), на Мар'ївській – 14 видів (19,4 %). Серед представників цієї родини за показником трапляння найчисельнішою була кринітарія волохата (*Crinitaria villosa* (L.) Grossh.). Цей вид у контролі зареєстрований на 42 площах із 240 обстежених (17,5 %), на Мар'ївській – на 49 (20,4 %). Серед цієї родини були присутні також кульбаба пізня (*Taraxacum serotinum* (Waldst. et Kit.) Poir) (трапляння – 16,9 % та 11,5 % відповідно), деревій майже звичайний (*Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka) (12,4 % та 9,1 %), нечуйвітер волохатенький (*Hieracium pilosella* L.) (11,2 % та 6,5 %), жовтозілля лучне (*Senecio jacobaea* L.) (10,2 % та 15,4 %), цмин пісковий (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench), полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.) (4,8 % та 4,4 %), волошка скабіозовидна (*Centaurea scabiosa* L.) (3,1 % та 4,3 %), козельці великі (*Tragopogon major* Jacq.) (2,5 % та 2,1 %) і т. ін.

Як виявилось, обидві цілини мають чітко виражений степовий характер з переважанням у своєму складі степантів. На Мар'ївській цілині вони становили 63,2 % від загального видового складу обстежених площ (15,6 % – типові степанти, 47,6 % об'єднували в собі риси степантів та сільвантів, степантів та рудерантів і т. ін.). У контролі відповідно – 68,0 % (15,4 % та 52,6 %).

Серед типових степантів на Мар'ївській цілині найчисельнішими за показником трапляння були ковила волосиста (*Stipa capillata* L., 46,5 %), костриця валіська (*Festuca valesiaca* Gaud., 39,1 %), самосил білоповстистий (*Teucrium polium* L., 38,5 %), молочай степовий (*Euphorbia stepposa* Zoz, 29,9 %), чебрець Маршаллів (*Thymus marschallianus* Willd., 18,0 %), шавлія дібровна (*Salvia nemorosa* L., 18,6 %), чистець трансільванський (*Stachys transsilvanica* Schur, 16,0 %). На Андріївській цілині за цим же показником найрозповсюдженими були костриця валіська (*Festuca valesiaca* Gaud., 54,6 %), самосил білоповстистий (*Teucrium polium* L., 39,3 %), молочай степовий (*Euphorbia stepposa* Zoz, 37,9 %), шавлія дібровна (*Salvia nemorosa* L., 35,7 %), карагана кушова (*Caragana frutex* (L.) C. Koch, 32,1 %), ковила волосиста (*Stipa capillata* L., 23,3 %), кринітарія волохата (*Crinitaria villosa* (L.) Grossh., 18,6 %), чебрець Маршаллів (*Thymus marschallianus* Willd., 14,4 %), ковила Лессінга (*Slipa lessingiata* Trin. et Rupr., 15,4 %), шавлія поникла (*Salvia nutans* L., 12,5 %), чистець трансільванський (*Stachys transsilvanica* Schur, 6,7 %).

На Мар'ївській та на Андріївській степових цілинах найбагатшими за видовим складом (6 і більше видів) є *Asteraceae*, *Fabaceae*, *Lamiaceae* та *Roaceae*. Вони загалом налічували 42 та 44 види відповідно (58,3 % та 57,9 % від загального видового складу).

Спектр родин досліджених степових цілин

Родина	Андріївська степова цілина				Мар'ївська степова цілина			
	К-сть видів	% від загальн. к-сті видів	К-сть родів	% від загальн. к-сті видів	К-сть видів	% від загальн. к-сті видів	К-сть родів	% від загальн. к-сті видів
<i>Asteraceae</i>	17	22,37	15	28,30	14	19,44	12	20,00
<i>Fabaceae</i>	10	13,16	9	16,98	13	18,06	12	20,00
<i>Poaceae</i>	9	11,84	8	15,09	7	9,72	5	8,33
<i>Lamiaceae</i>	8	10,53	6	11,32	8	11,11	5	8,33
<i>Rosaceae</i>	5	6,58	4	7,55	9	12,50	6	10,00
<i>Scrophulariaceae</i>	3	3,95	2	3,77	-	-	-	-
<i>Rubiaceae</i>	3	3,95	2	3,77	2	2,78	2	3,33
<i>Dipsacaceae</i>	2	2,63	1	1,89	2	2,78	2	3,33
<i>Campanulaceae</i>	2	2,63	2	3,77	-	-	-	-
<i>Linaceae</i>	2	2,63	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Plantaginaceae</i>	2	2,63	1	1,89	2	2,78	1	1,67
<i>Apiaceae</i>	1	1,32	1	1,89	2	2,78	2	3,33
<i>Asclepiadaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Boraginaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Brassicaceae</i>	1	1,32	1	1,89	-	-	-	-
<i>Caryophyllaceae</i>	1	1,32	1	1,89	2	2,78	2	3,33
<i>Hypericaceae</i>	1	1,32	1	1,89	-	-	-	-
<i>Convolvulaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Euphorbiaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Polygalaceae</i>	1	1,32	1	1,89	-	-	-	-
<i>Ranunculaceae</i>	1	1,32	1	1,89	2	2,78	2	3,33
<i>Resedaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Santalaceae</i>	1	1,32	1	1,89	-	-	-	-
<i>Vialaceae</i>	1	1,32	1	1,89	1	1,39	1	1,67
<i>Limoniaceae</i>	-	-	-	-	1	1,39	1	1,67
<i>Malvaceae</i>	-	-	-	-	1	1,39	1	1,67

Флористичне різноманіття обох досліджених цілин є значним джерелом мобілізації рослин, придатних для лікарської мети, для пасовищ та сіножатей, для улаштування дернового покриву різного, у тому числі газонного, призначення. Такими є *Poa angustifolia* L., *Festuca valesiaca* Gaud., види *Stipa* L., *Achillea* L., *Thymus* L. і т. ін.

Висновки. Мар'ївська та Андріївська цілини характеризуються значним флористичним багатством, а еколого-фітоценотична структура вказує на їх степовий характер. Виявлені особливості першої з них, свідчать про необхідність її заповідання та включення до екологічної мережі як фрагмента багаторізноманітностипчаково-ковилового степу та об'єкта подальшого вивчення. Травостій обох досліджених цілин перспективний з точки зору залучення деяких видів рослин для різноманітної господарської мети.

Бібліографічні посилання

1. **Алехин В. В.** Растительность СССР / В. В. Алехин. – М. : Сов. наука, 1951. – 512 с.
2. **Белова Н. А.** Естественные леса и степные почвы / Н. А. Белова, А. П. Травлеев. – Д. : ДГУ, 1999. – 344 с.
3. **Бельгард А. Л.** Степное лесоведение / А. Л. Бельгард. – М. : Лесная пром-сть, 1971. – 336 с.
4. **Вакаренко Л. П.** Відновлення степів України: проблеми, інституційні можливості та потреби / Л. П. Вакаренко; відп. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи. – К. : Вид-во «Хімджест», 2003. – С. 177–187.
5. **Генов А. П.** Збереження степового біорізноманіття та відродження традицій природокористування / А. П. Генов // Збереження біорізноманіття: Традиції та сучасність. – К. : Вид-во «Хімджест», 2003. – С. 68–74.
6. **Грицан Ю. І.** Екологічні основи перетворюючого впливу лісової рослинності на степове середовище / Ю. І. Грицан. – Д. : ДНУ, 2000. – 294 с.
7. Заповідник «Хомутівський степ». План управління / В. П. Гелюта, А. П. Генов, В. С. Ткаченко, Д. В. Мінтер. – К. : Академперіодика, 2002. – 38 с.
8. **Лісовець О. І.** Структурні особливості степового та лісового трав'янистого покриву в Присамар'ї / О. І. Лісовець, Л. П. Мицик // Екологія та ноосферологія. – 2008. – Т. 19, № 3–4. – С. 25–30.
9. **Маринич О. М.** Фізична географія Української РСР / О. М. Маринич, А. І. Ланько, М. І. Щербань. – К. : Вища шк., 1982. – 207 с.
10. **Мороз О. Б.** К вопросу о фитомелиорации эродированных местообитаний Присамарья / О. Б. Мороз // Вопросы степного лесоведения и охраны природы. – Д. : ДГУ, 1977. – С. 82–85.
11. **Панова Л. С.** Степові рослини / Л. С. Панова, В. В. Протопопова. – К. : Рад. шк., 1983. – 190 с.
12. Степова різноманітність Луганщини в созологічному аспекті / Р. Я. Ісаєва, П. І. Кузнецова, А. І. Луценко та ін. // Укр. бот. журн. – 1999. – Т. 56, № 1. – С. 10–14.
13. **Тарасов В. В.** Флора Дніпропетровської та Запорізької областей / В. В. Тарасов. – Д. : Вид-во ДНУ та ЛПРА, 2012. – 294 с.
14. **Ткаченко В. С.** Заказна охорона степової рослинності / В. С. Ткаченко, А. П. Генов // Збереження степів України. – К. : Академперіодика, 2002. – С. 39–58.

Надійшла до редколегії 23.04.2014